

Ключевые слова: холдинг, холдинговая компания, объединение юридических лиц, связанные предприятия, группа компаний.

Martyniuk N.R. Comparative legal description of holdings and holding companies under the laws of foreign countries.

In this article the author conducted the characteristic of regulation of holdings and holding companies, an analysis of criteria for differentiation between a subsidiary and a holding company under the laws of foreign countries.

Keywords: holding, holding company, association of legal entities, related company, group of companies.

Русин О.Ю.

ПРЕДСТАВНИЦТВО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

УДК 347.965.43

Актуальність теми. Судове (процесуальне) представництво є важливим правовим інститутом і предметом численних науково-теоретичних досліджень. Водночас у науці цивільного процесуального права тема представництва залишається однією із найбільш дискусійних, оскільки серед вчених не існує єдиного підходу як до визначення процесуального представництва, так і до розуміння правової природи, змісту інституту цивільного процесуального представництва, класифікації представництва на види, визначення суб'єктного складу представників, об'єкту правовідносин за участю представників, підстав їх виникнення, правового становища представників, обсягу їх повноважень тощо. Одним з важливих напрямків досліджень з вказаної тематики є питання представництва інтересів юридичних осіб в цивільному судочинстві.

Стан дослідження. Окремі аспекти судового представництва неодноразово висвітлювались в радянській літературі, працях сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців (В.В. Комарова, Я.А. Розенберга, М.К. Треушнікова, І.А. Павлуника, С.Я. Фурси, М.С. Шакарян, М.Й. Штефана, В.С. Щербини, С.А. Чванкіна та ін.). Однак в літературі висловлюються достатньо неоднозначні погляди з питання представництва юридичних осіб в цивільному процесі (т.з. „статутного представництва”), аж до повного запе-

речення подібного виду судового представництва. Так, одні вчені вважають, що керівник, а також інші особи, віднесені законом, статутом або положенням, до органів юридичної особи, не є в суді її представником, а їх дії, пов'язані із захистом прав і законних інтересів даної організації, є діями самої юридичної особи [1, с. 90-91; 2, с. 350]. Інші науковці вважають, що органи юридичних осіб виступають в суді в якості законних представників [3, с. 145-146; 4]. Існує також точка зору, згідно якої органи, що ведуть справи колективних утворень в суді, займають самостійне процесуальне положення [5, с. 24-25; 6, с. 135]. Вказані розбіжності, а також зміни законодавчого регулювання та розвиток правової науки обумовлюють необхідність подальшого розгляду питань статутного представництва.

Мета дослідження. Виходячи з викладеного, в доктрині цивільного процесуального права назріла необхідність проаналізувати положення чинного законодавства та висловлювані в літературі думки щодо статутного представництва з метою вироблення єдиного бачення цього виду представництва. Дане дослідження має на меті визначити поняття, зміст та особливості представництва юридичних осіб в цивільному процесі, а також сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства з даного питання.

Основний виклад. Як уже вказувалося, одним із видів судового представництва, який окремими авторами виділяється в межах його класифікації за підставами виникнення, є статутне представництво. В найбільш узагальненому вигляді його можна визначити як представництво юридичної особи, яке здійснюється на підставі її установчих документів. Відповідно до частини 1 статті 57 ГК України, до таких документів належать рішення про утворення юридичної особи або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, - статут (положення). Відповідно до частини 3 статті 38 ЦПК України, юридичних осіб представляють їх органи, що діють у межах повноважень, наданих їм законом, статутом чи положенням, або їх представники. З вказаного можна зробити висновок, що законодавством чітко

розмежовано поняття „орган юридичної особи” та „представник юридичної особи”. На думку П.Ф. Немеша, це свідчить про те, що на офіційному рівні законодавець усвідомлює те, що орган, який представляє інтереси юридичної особи, не вправі вважатися представником у звичайному розумінні цього слова [7, с. 24-25]. Необхідність відокремлювати органи юридичної особи від її представників відзначають й інші автори [2, с. 350].

Водночас, згідно частини 1 статті 42 ЦПК України, повноваження представників сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, мають бути посвідчені, зокрема, довіреністю юридичної особи або документами, що посвідчують службове становище і повноваження її керівника. При цьому можна погодитися з тим, що подібні положення законодавства є дещо суперечливими, оскільки, з одного боку, органи юридичної особи не віднесено до числа представників, а з іншого – до числа представників юридичної особи віднесено їх керівників [4].

В.В. Комаров відзначає з цього приводу, що в теорії цивільного процесуального права зазначене положення законодавства щодо представництва юридичних осіб тлумачиться неоднозначно, що обумовлюється відсутністю чіткої правової регламентації участі та правового статусу органів управління юридичних осіб, які беруть участь у судовому процесі. Утім домінуючою є думка, що органи управління юридичної особи не є її процесуальними представниками в класичному розумінні цього інституту, оскільки орган юридичної особи та сама юридична особа становлять єдиний суб'єкт права, а дії органів юридичних осіб є діями самої юридичної особи, що обумовлено організаційно-структурною та функціональною єдністю юридичної особи. Тому дії (зокрема, процесуальні у цивільному судочинстві) органів управління юридичної особи необхідно розглядати як дії самої юридичної особи, а не її представника [2, с. 350; 8, с. 111-116].

На думку Р.А. Сидорова, незважаючи на наявність спільних рис між цими юридичними поняттями, їх схожість є тільки зовнішньою, а насправді процесуальне положення судового представника та органу юридичної особи різне, що обумовлено

різним змістом цих правових явищ. Перед органом юридичної особи в цивільному процесі ставляться дещо інші, значно ширші, цілі, ніж перед судовим представником, і захист прав та законних інтересів організації в суді, як правило, не головна серед них. Відмінність також можна провести за суб'єктивним складом, за об'єктом, за підставами виникнення повноважень і т.д. [4].

В судовому процесі, однак, захист інтересів юридичної особи здійснює конкретна фізична особа, а тому постає питання про її статус: в яких випадках вона повинна ототожнюватись з органом юридичної особи, а в яких – розглядатись як представник в контексті положень статті 38 ЦПК України.

З даного питання слід враховувати, що органи управління юридичної особи можуть бути одноосібними та колегіальними; при цьому, виходячи з аналізу чинного законодавства (статті 97, 99 ЦК України), одноосібним органом юридичної особи виступає її керівник (директор, голова та ін.), а колегіальними органами є правління, дирекція тощо [2, с. 350].

На думку П.Ф. Немеша, неприпустимим з точки зору теорії та практики є ототожнення у цивільному процесі керівника юридичної особи та її представника, оскільки це абсолютно різні за статусом учасники цивільного процесу, хоча формально, виходячи з положень статті 42 ЦПК України, вони і розглядаються як такі, що представляють юридичну особу [7, с. 24-25].

Свого роду „лакмусовим папірцем” з даного питання пропонується вважати незастосування в судовій практиці до правовідносин за участю керівника юридичної особи положень матеріального права щодо обмежень його повноважень, зокрема неможливості діяти одночасно в інтересах декількох суб'єктів (ч. 3 ст. 238 ЦК України) [2, с. 350-351; 9, с. 31-32]. Таким чином, можна погодитись з твердженнями, що одноосібний орган юридичної особи (керівник підприємства, установи, організації) не є процесуальним представником, а тому діє в процесі без спеціального оформлення повноважень згідно документів, які посвідчують його службове становище. Найявні достатні підстави для розмежування інституту судового представництва і представни-

цтва юридичних осіб їх одноосібним органом управління – функціональним представником, враховуючи особливості юридичних осіб як суб'єктів права, які набувають права та виконують обов'язки через свої органи управління [2, с. 351; 8, с. 131-132].

Виходячи з вказаного, на сьогодні з даного питання в меншості знаходяться ті науковці, які продовжують розглядати участь одноосібних органів юридичної особи (керівників) в суді в якості представників. Так, Г.Л. Осокіна вважає, що одноосібний виконавчий орган організації корпоративного типу (директор, генеральний директор, президент), що діє в суді від її імені без довіреності, є прикладом статутного представництва [10, с. 262-263]. На нашу думку, подібна точка зору не є обґрунтованою з огляду на вказане вище і не можна погодитися з тлумаченням статутного представництва як представництва юридичних осіб їхніми органами [6, с. 134]. Аналогічно, не можна погодитися з тими авторами, котрі розглядають подібні випадки як законне представництво [3, с. 145-146; 4]. Як зазначив П.Ф. Немеш, називати представництво юридичної особи її органами законним представництвом є абсолютно є неприпустимим, виходячи з того, що собою являє законне представництво у цивільному судочинстві [7, с. 24-25]. На думку І.О. Табак, дискусію із цього питання слід вважати припиненою із запровадженням в законодавство формулювання на зразок „справи юридичних осіб ведуть в суді їхні органи або їхні представники”, яким розмежовано діяльність в суді органів юридичних осіб та їх представників [6, с. 134].

Більш неоднозначною є ситуація, коли орган управління юридичної особи є колегіальним. Як зазначає В.В. Комаров, у разі якщо юридична особа має лише колегіальний орган, то брати участь у процесі вона може також доручивши виконання представницьких повноважень одному з членів цього колегіального органу або іншій особі [2, с. 351-352]. З свого боку хотілось б відзначити, що подібна практика делегування рішенням колегіального органу юридичної особи права здійснювати окремі повноваження його членам достатньо поширена, однак її не можна вважати правильною, оскільки по своїй суті відповідна діяльність

уповноваженої особи, на нашу думку, і є представництвом. Крім того, потребують додаткового підтвердження повноваження такої особи, що не є керівником, шляхом видачі довіреності, оскільки чинне законодавство (ст. 42 ЦПК України) не визнає подібні рішення про делегування повноважень в якості підтверджуючих повноваження представників документів. Виходячи з викладеного, позитивно можна оцінити положення білоруського законодавства, в якому дане питання отримало своє вичерпне врегулювання. Так, згідно частини 2 статті 70 ЦПК Республіки Білорусь [11], колегіальні органи управління юридичних осіб ведуть справи в суді через представників. При цьому, згідно частини 2 статті 72 ЦПК Республіки Білорусь, представники колегіальних органів управління юридичних осіб підтверджують свої повноваження в суді випискою з протоколу засідання відповідного органу управління. Щодо останнього, то такі положення білоруського законодавства можна піддати критиці, оскільки конкретна фізична особа повинна представляти в суді організацію в цілому, а не її колегіальний орган управління, а тому підтверджуючі повноваження документи повинні видаватись від імені самої юридичної особи в загальному порядку.

Крім вказаного, можлива дещо інша ситуація, коли статутними документами юридичної особи передбачено представництво її інтересів в суді посадовою особою, що взагалі не входить до складу органів управління (заступник директора з правових питань, керівник юридичної служби та ін.). Ще один випадок, на який вказується в літературі, - представництво вищестоящою організацією інтересів нижчестоящої відповідно до статутних документів [12, с. 42]. Так, згідно частини 2 статті 8 Закону України „Про споживчу кооперацію”, спілки споживчих товариств, виходячи з делегованих їм прав, можуть представляти і захищати інтереси споживчих товариств, їх членів та обслуговуваного населення у відповідних державних та інших органах. Виходячи з положень статті 120 Господарського кодексу України, такі господарські об'єднання як асоціації та концерни можуть бути наділені їх членами представницькими повноваженнями щодо

захисту інтересів членів цих об'єднань. Зрозуміло, що, в першу чергу, такі делеговані повноваження знаходять своє закріплення в установчих документах подібних об'єднань, які і виконують роль вищестоящих організацій.

Ряд авторів в цих випадках веде мову про статутне представництво, зокрема Я.А. Розенберг відносив до нього ведення в цивільному процесі справ юридичних осіб одним із членів їх колегіальних органів [13, с. 42]. Аналогічної точки зору дотримується І.А. Павлуник, вважаючи, що в даному випадку в процесі діє не безпосередньо орган юридичної особи, а уповноважений представник цього органу (його член) [12, с. 154]. С.Н. Абрамов вважав статутним представництвом ведення справ юридичних осіб їх вищестоящими органами [12, с. 42; 14, с. 115].

Дещо подібну позицію займає С.А. Чванкін, який веде мову про законне представництво юридичних осіб, яке впливає з положень законодавства та статутів юридичних осіб. Як його приклад він розглядає положення статті 48 Закону України „Про господарські товариства” щодо права голови правління акціонерного товариства без доручення здійснювати дії від імені товариства, а інших члени правління – відповідно до статуту; в цьому контексті виділяється представництво вищестоящих організацій (органів) від імені та в інтересах нижчестоящих організацій (органів), зокрема відповідно до статті 8 Закону України „Про споживчу кооперацію” [15, с. 126-127].

Зрозуміло, що в суді певна фізична особа, яка не є керівником-одноосібним органом управління, буде діяти від імені та в інтересах відповідної організації, при цьому вона не може розглядатись як її орган, а крім того, виходячи з положень статті 42 ЦПК України, не вправі посилатися на установчі документи як підставу для допуску до участі в процесі. В даному випадку необхідно представити судові належним чином оформлену довіреність. В літературі такі випадки пропонується розглядати як договірне представництво [6, с. 139; 7, с. 24-25;], однак такі твердження є непереконливими. Як вже вказувалось, довіреність є документом, що підтверджує повноваження, однак у випадку

договірному представництві матеріально-правовими підставами виникнення відповідних відносин є договір (цивільно-правовий або трудовий). В даному ж випадку підставою для видачі довіреності є положення статутних документів. Як відомо, юридичними фактами, що обумовлюють виникнення або припинення процесуальних відносин представництва є юридичні процесуальні факти (процесуальні дії) або юридичний склад (сукупність юридичних фактів), які опосередковують матеріально-правові підстави (передумови); при цьому в більшості випадків матеріально-правові передумови передують появі процесуальних юридичних фактів або ж є безпосередньою підставою їх виникнення.

Таким чином, доцільно погодитися з тими авторами, які під статутним представництвом розуміють надання юридичною особою повноважень діяти від свого імені іншій особі шляхом включення відповідних положень в свій статут чи інші установчі документи [9, с. 31-34] в тому контексті, що їх положення є матеріально-правовою підставою для виникнення відносин судового представництва. При цьому вважаємо безпідставним ототожнювати статутне представництво з представництвом, яке здійснюється без довіреності, оскільки, виходячи з положень чинного законодавства, такою можливістю наділений лише керівник юридичної особи.

Враховуючи поширеність на практиці випадків здійснення представництва юридичних осіб, а також вказані вище науково-теоретичні суперечності щодо його врегулювання в чинному процесуальному законодавстві України, очевидно стає необхідність його вдосконалення. З цією метою вважаємо за необхідне внести зміни до чинних редакцій статей 38 та 42 ЦПК України щодо:

- врегулювання питання про участь юридичної особи в судовому процесі шляхом прямого закріплення в статті 38 ЦПК України положень про ведення справ юридичних осіб у суді керівниками як одноосібними органами юридичної особи або представниками, а також про необхідність залучення судового представника для реалізації функцій колегіальних органів управління;

- вилучення з статті 42 ЦПК України положень щодо документів, які підтверджують повноваження керівника як органу управління юридичної особи та вміщення відповідних положень у статті 38 ЦПК України.

Враховуючи викладене в наступній редакції пропонується викласти:

- частину 3 статті 38 ЦПК України: „3. Справи юридичних осіб у суді ведуть їхні органи, що діють у межах повноважень, наданих їм законом, статутом чи положенням, або їх представники. Керівник юридичної особи як орган управління діє на підставі документів, що посвідчують його службове становище і повноваження. Колегіальний орган управління юридичної особи діє в суді через представника юридичної особи”;

- пункт 2 частини 1 статті 42 ЦПК України: „2) довіреністю юридичної особи.”

Висновки. Підсумовуючи викладене, під статутним представництвом слід розуміти вид судового представництва, яке в обов’язковому порядку виникає на підставі статуту чи інших установчих документів юридичної особи і передбачає ведення її справ в суді членом колегіального органу управління чи іншою посадовою особою. При цьому положення відповідних установчих документів є обов’язковою матеріально-правовою передумовою для виникнення відносин судового представництва. Водночас слід розмежовувати статутне представництво з представництвом, яке здійснюється без довіреності керівником юридичної особи як одноосібним органом управління, оскільки його дії слід розглядати як діяльність самої юридичної особи.

1. Ильинская И.М. Судебное представительство в гражданском процессе / Ильинская И.М., Лесницкая А.Ф. – М., 1964. – 240 с.
2. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. – Х.: Право, 2011. – 1352 с.
3. Чечот Д.М. Участники гражданского процесса / Чечот Д.М. – М., 1960. – 190 с.
4. Сидоров Р.А. Представительство в гражданском процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15 / Роман Анатольевич Сидоров.

- Тверь, 2003. – 28 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lawtheses.com/>
5. Алехина С.А. *Участие Российской Федерации, субъектов РФ, муниципальных образований в гражданском процессе: автореф. дис.... канд. юрид. наук / Алехина Светлана Алексеевна.* – М., 2001. – 25 с.
  6. Табак И.А. *Новые положения судебного представительства в гражданском судопроизводстве: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.15 / Ирина Александровна Табак.* – Саратов, 2006. – 30 с.
  7. Немеш П.Ф. *Розмежування законного представництва та інших видів представництва у цивільному процесі, що не пов'язані з видачею довіреності / П.Ф. Немеш // Адвокат.* – № 7 (130). – 2011. – С. 23-25.
  8. *Цивільне право України [Текст]: підручник / за заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького.* – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. – С. 111-116.
  9. Выговская Н. *Гражданско-правовое представительство от имени юридического лица / Н. Выговская, И. Булгаков // Корпоративный юрист.* – 2010. – № 3. – С. 31–34.
  10. Осокина Г.Л. *Курс гражданского судопроизводства России. Общая часть: Учебное пособие.* – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2002. – 616 с.
  11. *Гражданський процесуальний кодекс Республіки Беларусь от 10.12.1998 г. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pravo.by/>*
  12. Павлунік І.А. *Представництво в цивільному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Павлунік Ігор Анатолійович.* – К., 2002. – 199 с.
  13. Розенберг Я.А. *Представительство в советском гражданском процессе / Розенберг Я.А.* – Рига, 1974. – 132 с.
  14. Абрамов С.Н. *Советский гражданский процесс: Учебник для юридических школ / Абрамов С.Н.* – М.: Госюриздат, 1952. – 420 с.
  15. Чванкін С.А. *Добровільне представництво у цивільному процесі України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Чванкін Сергій Анатолійович.* – Одеська національна юридична академія. – О., 2005. – 226 с.
- Русин О.Ю. Представництво юридичних осіб в цивільному процесі**

В даній статті розглядаються питання щодо представництва юридичних осіб в суді як окремого різновиду судового представництва за особливостями підстав його виникнення. Під статутним представництвом слід розуміти вид судового представництва, яке в обов'язковому порядку виникає на підставі статуту чи інших установчих документів юридичної особи і передбачає ведення її справ в суді членом колегіального органу управління чи іншою посадовою особою.

Ключові слова: судове представництво, представник юридичної особи, статутне представництво.

Русын О.Ю. Представительство юридических лиц в гражданском процессе

В данной статье рассматриваются вопросы представительства юридических лиц в суде как отдельный вид судебного представительства исходя из особенностей оснований его возникновения. Под уставным представительством следует понимать вид судебного представительства, которое в обязательном порядке возникает на основании устава или других учредительных документов юридического лица и предусматривает ведение его дел в суде членом коллегиального органа управления или другим должностным лицом.

Ключевые слова: судебное представительство, представитель юридического лица, уставное представительство.

Rusyn O.Y. Representative office of legal entities in the civil procedure

Entities representation questions in court are considered in the given article as a variety of judicial representation. We mean a type of judicial representation under the statutory representation. It arises up on the basis of the regulations or a legal entity's other constitutional documents. In this case a member of collective organ of management or other public person represents interests of an organization in court. We should distinguish legal representation from an entity's activity of the governing body.

Keywords: judicial representation, representative of legal entity, regulation representation.

Сліпченко С.О.

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВІДЧУЖЕННЯ» У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

УДК 349.41

Незважаючи на те, що термін «відчуження» є широко вживаним у юридичній літературі та законодавстві¹, а окремі види відчуження неодноразово ставали предметом наукового дослідження [1, 2, 3, 4, 5], його поняття продовжують наповнювати різним змістом та визначають різні межі його застосування як у законодавстві, так і в теорії права.

Ураховуючи, що поняття цивільного обороту визначається як коло обставин, які здатні опосередковувати динаміку цивільних

¹ Наприклад, у Цивільному кодексі України про відчуження прямо згадується більш ніж у 50-ти статтях, іще більша кількість норм опосередковано вказує на цей спосіб обороту.